

Ali Fuad Başgil'in Hür Fikirler Mecmuası'ndaki Yazıları

Davut Dursun*

Öz

Türkiye'de çeyrek asır devam eden otoriter tek parti yönetiminden çok partili demokrasiye geçilmesi sürecinde demokrasi, temel haklar ve hürriyetler konusunda mücadele veren isimlerin başında akademisyen kimliğinin yanında bir fikir adamı olarak da öne çıkan Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil gelmektedir. Başgil'in içinde yer aldığı Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'nin "neşir vasıtası" olarak yayın hayatına giren Hür Fikirler Mecmuası'ndaki yazıları aradan geçen bunca zamana rağmen hala güncelliğini ve önemini korumaktadır. Onbir sayı çıkan Hür Fikirler Mecmuası'nda Başgil'in toplam yedi ayrı yazısı yayımlanmıştır. Demokrasi, temel haklar, hürriyetler ve iktidarın sınırlanması ile ilgili olan bu yazılarda Başgil, adil, hakka ve hukuka dayalı, hürriyeti gözetilen bir demokrasinin tesisine önemli bir fikri katkı yapmıştır. Genel olarak liberal bir çizgiye oturan Hür Fikirler Mecmuası'ndaki Başgil'in yazılarının tanıtılması fikri katkısını anlamak için faydalı olacaktır.

Anahtar kelimeler: Ali Fuad Başgil, Hür Fikirler Mecmuası, Çift Meclis Usulü, Eğitim ve Demokrasi, Dil Meselesi.

Essays of Ali Fuad Başgil in the Journal of Free Ideas

Abstract

Turkish political experience is marked by transition of authoritarian one-party government of 25 years to a multi-party system. Ali Fuad Başgil, a lawyer, had been a leading figure in this transition. He was part of Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti (Association to Disseminate Free Ideas) and he was the owner and member of the editorial board of the Association's journal entitled Hür Fikirler (Free Ideas), a journal which he also wrote for. The main themes of his essays in Hür Fikirler were democracy, liberty and basic rights promoting limited government and justice. Hür Fikirler published 11 issues, and Ali Fuat Başgil wrote 7 essays in total, in which he advocated for just, liberal and limited government that respects rule of law.

Keywords: Ali Fuad Başgil, Hur Fikirler Mecmuası (Journal Of Free Ideas), Bicameralism, Language Issue, Education and Democracy

*Prof. Dr. | Sakarya Üniversitesi | ddursun@sakarya.edu.tr
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 24, Sayı: 94, Bahar 2019, ss. 127-149

Giriş

Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil (öl. 1967) Türkiye'nin bilim ve siyaset hayatında derin izler bırakmış bir hukuk, bilim, fikir ve siyaset adamı olarak geriye bıraktığı eserler ve demokrasi mücadelesiyle sürekli hatırlanması gereken önemli simalardan biridir. Akademik hayata yaptığı katkılar ve bıraktığı eserler, özellikle anayasa hukuku alanında unutulmaz bir öncü olarak yerini almış olmanın ötesinde Türkiye'de demokrasi ve hürriyet mücadelesindeki katkısı, siyaset hayatındaki rolü bundan geri kalan önemde değildir. Türkiye'nin çok partili hayata geçmesi sürecinde demokrasi ve hürriyet için yazdıkları, yaptıkları ve içinde yer aldığı oluşumlar bu yönde eşsiz öneme sahip olduğu herkesçe değerlendirilen bir husustur. Kendi ifadesiyle 1944 yılı sonuna kadar olan dönemde çalışmaların ana niteliği "izah, telkin ve tenvir" iken bu tarihten sonraki çalışmaları ise "tenkit ve mücadele" niteliği önde olan çalışmalar yapmış, geriye bugün de istifade edilmesi gereken eserler bırakmıştır.¹

Türkiye'nin demokrasi ve hürriyet mücadelesi sürecinde A. F. Başgil'in de içinde yer aldığı, iki önemli teşebbüsün öneminin büyük olduğu belirtilmelidir. Bunlardan ilki birkaç aylık hazırlık döneminden sonra 1 Ekim 1947 tarihinde kurulan Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti² olup Başgil, aralarında akademisyen, gazeteci ve hukukçuların da bulunduğu kurucular kurulunda yer almanın yanında yönetim kurulu başkanlığını üstlenmiştir.³ İkinci teşebbüse hürriyetperver vatandaşların bir "hizmet kadrosu ve bir faaliyet muhiti" olarak kurulan Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'nin "neşir vasıtası" olarak faaliyete geçirilen *Hür Fikirler Mecmuası*'dır.⁴ Hür Fikirler mecmuasının ilk sayısı Kasım 1948'de yayınlanmış ve on bir sayı çıktıktan sonra yayın hayatına son vermiştir. Başgil Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'nin "başlıca hizmet ve faaliyet organı" olarak yayınlanan Hür Fikirler Mecmuası'nın sahibi ve yayın kurulu üyesi olarak yer almıştır. "*Aylık fikir mecmuası*" olan Hür Fikirler'de popüler yazıların yanında ağırlıklı olarak fikri ve akademik yazılara yer verilmiş olup yazıların büyük bölümü Hür Fikirleri Yayma Cemiyetine mensup kişiler tarafından kaleme alınmıştır.

Derginin sahibi ve yayın kurulu üyesi olarak Başgil'in burada toplam yedi yazısı yayımlanmış olup bunlar mecmuanın birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci, sekizinci ve onuncu sayılarında yer almıştır. Bu durumda

1 Ali Fuad Başgil, *Demokrasi Yolunda*, 1. Baskı, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1961, s. 5.

2 Bk. M. Kürşad Birinci, *Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti*, Liberte Yayınları, Ankara, 2018.

3 Hüseyin Sadoğlu, "Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, Edt. T. Bora, Murat Gültekinil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, Cilt: 7, s. 307.

4 Davut Dursun, "Ali Fuad Başgil'in Hür Fikirler Mecmuası", *Muhafazakar Düşünce*, Ankara, 2017, Yıl: 14, Sayı: 52, ss. 221-233.

müşterek yayınlanan altıncı-yedinci, dokuzuncu ve on birinci sayılarında yazısı bulunmamaktadır. Yayınlanan yazılar genel olarak siyasetle ilgili olup demokrasi, hürriyetler, insan hakları, sınırlı iktidar ve temsil organı konularındadır. Derginin beşinci sayısındaki “Dil Beyannamesi Münasebetiyle” ile onuncu sayısındaki “Demokrasi ve Mekteplerimiz” başlıklı yazıları ilk bakışta demokrasi ve siyasetin dışında gibi gözükseler de esas itibarıyla siyasetle yakından ilgili olup eğitimin ve dil konusunun demokrasi için arz ettiği önemi ortaya koymaktadır.

İlk sayıda yayınlanan “Hür Fikirleri Yayma Cemiyetinin Beyannamesi”nde⁵ dile getirilen “gaye ve esaslar” dairesinde çıkacağı belirtilen Hür Fikirler Mecmuası'nda yer alan telif ve tercüme yazılar, Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'nin yayın organı olarak temel misyonuna uygun olmuş ve Başgil'in yazıları da bu “gaye ve esaslar” çerçevesinde kalmıştır. Çeyrek asırlık otoriter tek parti yönetiminden çok partili hayata geçiş aşamasında yayınlanan dergideki yazıların demokrasi ve hürriyet mücadelesine önemli bir katkı verdiği ve hürriyet taraftarlarının sözcülüğünü yaptığı söylenebilir.

Başlarken

Derginin sahibi ve yayın kurulu üyesi pozisyonunda olan Ali Fuad Başgil, Kasım 1948'de çıkan Hür Fikirler'in ilk sayısında *Başlarken*⁶ başlıklı yazı ile okuyucuların karşısına çıkmakta ve derginin yayın hayatına geçmesi hususunda okuyuculara bilgiler vermektedir. Derginin Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'nin yayın organı olarak Cemiyetin kuruluşundan bir yıl sonra yayın hayatına başladığını belirten Başgil'in “hür fikir” tabirini açıklama ihtiyacı duyması ilgi çekicidir. Bir takım fiil ve eylemlerin engellenebileceğini ancak “ilmi veya tecrübi zekâmızın mahsulü ve zihin atelyemizin malı” olan fikrin “sahibinden başka, kimsenin bilmesine ve keşfetmesine imkân” olmadığı sanılsa da bunun doğru olmadığını ve tarihe ve özellikle de iki dünya savaşı arasındaki döneme bakıldığında “fiil ve hareketlerden evvel fikir hayatı hür olmağa muhtaç” olduğu ve aslında “fiil ve hareket esareti”nin “hakikatte, fikir esaretinin bir neticesi” olduğuna işaret etmektedir. Otoriter sistemlerin “türeyip tutunmak için, serbest fikirlere tırpan atmakla işe başla”dıklarını, insanlar arasında dini veya laik taassuplar yarattıklarını, “ihtiras ve iptila” kötülüklerine yol açtıklarını, “ham hayal, indi ve kabli hükümlere” değer verdiklerini ve bütün bunların “esir fikrin zincirleri” olduğunu hatırlatmaktadır. *Hür Fikirler* adıyla çıkan derginin “esaretten kurtulmuş sırf tecrübi ve rasyonel zekânın ışığı altında

5 Bkz. “Hür Fikirleri Yayma Cemiyetinin Beyannamesi”, Hür Fikirler, İstanbul, 1948, Sayı: 1, ss. 46-50.

6 Ali Fuad Başgil, “Başlarken”, Hür Fikirler, İstanbul, 1949, Sayı: 1, ss. 3-4.

düşünülp yüğrulmuş fikirlerin yayımını temine çalışacağı ve bu yönde yapılan çalışmanın ülkeye yapılacak en büyük hizmet olacağına inandıklarını beyan eden Başgil, “devlet muhiti içindeki hukuki ve siyasi bütün hürriyetlerimiz, netice itibarile, hür fikir ve vicdanın remizlediği iç alem hürriyetimizin ve şahsi muhtariyetimizin haricileşip devam etmesinden başka bir şey değildir. Hürriyeti sevmek, “hakikatte, hür fikir ve vicdanı sevmektir. İnsan şahsının muhtariyetini de bu sevgi yapar”⁷ sözleriyle yazısını bitirmektedir.

Demokrasilerin tehlikesi...

Derginin çıkışı vesilesiyle kaleme aldığı yazıda hür fikirlerin önemine dikkat çeken Başgil, Aralık 1948’de çıkan ikinci sayıda “Demokrasilerin Tehlikesi ve Çift Meclis Usulü”⁸ başlıklı akademik niteliği belirgin olan yazı ile okuyucuların karşısına çıkmıştır. Aslında Türkiye’de çok partili demokrasiye geçiş sürecinin en tartışmalı döneminin yaşandığı, uzun zamandır devam eden otoriter tek parti yönetiminin sona erdirilmesi yönünde çabaların yoğunlaştığı, rekabetçi siyasetin önünün açıldığı, muhalefet partilerinin kurulduğu, liberal demokrasinin tesisi yönünde adımların atıldığı bir konjonktürde kamuoyunun dikkatini demokrasinin tehlikelerine çekmesi ve çift meclis yöntemini gündeme taşınması önemli bir adım olarak görülmelidir. Başgil, demokrasi ile hürriyet arasındaki ilişkinin “bir zarf ve mazruf” ilişkisi olduğunu, “demokrasi sade bir zarf ve bir muhittir” diyerek “bu muhitte hoş bir medeni hürriyet havası esebildiği gibi, ağır bir baskı ve esaret yahut korkunç bir başıboşluk da hüküm sürebilir. (...) Hürriyet rejimine de, tutunup devam etmek için, demokratik bir muhit lâzımdır.”⁹ uyarısında bulunmakta ve çağımız demokrasilerin temsili olmak zorunda olduklarını hatırlatarak sistemin nasıl işlediğini özetlemektedir:

“Bugün demokrasi, halkın ekseriyetile, ekseriyetin de Millet Meclisi ile temsil edildiği bir hükümet tarzıdır. Buna göre, halk yahut millet diye tasvir olunan mânevi bir şahıs, irade ve hâkimiyetini güya muayyen bir zaman, meselâ dört sene için seçim yoluile tayin ettiği vekillerden mürekkep bir Millet Meclisine devretmektedir. Meclis de, millet mânevi şahsı yerine ve onu temsil etmek üzere, karar verip kanun yapmakta yani memlekette bilfiil hüküm sürmektedir. Hatta dikkat edersek, fiilen hüküm süren Meclisin bütünü de değildir; bilâkis, Meclis içinde kuvvetli veya zayıf bir ekseriyettir. Karar veren ve kanun yapan Hükümete hareket ve faaliyet planı çizen hep bu ekseriyettir. Bundan dolayıdır ki

7 Başgil, “Başlarken”, Hür Fikirler, İstanbul 1948, Sayı: 1, s.4.

8 Ali Fuad Başgil, “Demokrasinin Tehlikesi ve Çift Meclis Usulü”, Hür Fikirler, İstanbul, 1948, Sayı: 2, s.75-78. Bu yazı Ali Fuad Başgil’in ilk baskısı 1949 yılında yapılan *Demokrasi Yolunda* (Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1949) adlı kitabında “Demokrasilerin Karşılaştığı Tehlike” başlığı ile 119-123 sayfaları arasında yer almıştır. Kitapta dip notunda yazının *Hür Fikirler Mecmuası*’nın 1949 Ocak sayısında yayınlandığı belirtilmektenyse de bu bilgi doğru olmayıp yazı derginin Aralık 1948’deki ikinci sayısında “Demokrasilerin Tehlikesi ve Çifte Meclis Usulü” başlığı ile yayınlanmıştır.

9 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı:2, s.75.

zamanımızda demokrasi, temsili kelimesiyle ifade edilen hukuki bir tasavvura dayanarak neticede Meclis ekseriyetinin hükmetmesi demek olmuştur.”¹⁰

Başgil'in temsili demokrasilerin işleyişinde “ekseriyet prensibi”nin fiili hayatta bir sorun haline gelerek demokrasilerin ciddi bir tehlikesi haline dönüşmesine dikkat çekmesi başlı başına bir demokrasi eleştirisi olarak görülebilir. Demokrasilerde karar alma ve kanun yapma süreçlerinde “ekseriyet prensibi”nin işleyişi konusunda verdiği basit ve anlaşılabilir örneklerle açıklamalarda bulunan Başgil'in verdiği şu örnek ilgi çekicidir: “(M)eselâ dört yüz kişilik bir Meclisi göz önünde tutar da muayyen bir kanun müzakeresinde bundan yalnız ikiyüz bir meb'usun hazır bulunduğunu farzederseniz; bu mevcudun yalnız yüz birinin evet reyile kanun kabul edilmiş olur.”¹¹

Başgil'in fiili durumda Meclisin mutlak ekseriyetinin değil görüşmeler sırasındaki ekseriyetinin aynı yöndeki oyunun yeterli sayılmasının toplumun “ekseriyeti prensibi”ni altüst ettiğine dikkat çekmesi önemlidir. Mevcut 1982 Anayasasının Meclisin toplantı ve karar yeter sayısını düzenleyen 96. Maddesindeki düzenleme aynen şu şekildedir: “Anayasada, başka bir hüküm yoksa, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir; ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz.”

Anayasadaki bu düzenlemenin Başgil'i teyit ettiği açıktır. Zira Meclisin üye tam sayısının dörtte birinin aynı yönde oy kullanması halinde karar alınmış ve kural konulmuş olmaktadır. Burada söz konusu olan “ekseriyet” toplumun veya Meclis'in “ekseriyet”i değil teklif görüşülürken Mecliste bulunanların ekseriyetidir. Başgil, dört yüz üyeli bir Mecliste yüz bir üyenin aynı yöndeki oyunun “bir Meclisin ve dolayısıyla milyonlarca nüfuslu bir memleketin rey ve iradesi” haline sokan şeyin bir “sihirbaz değneği”¹² olduğuna dikkat çekerek demokrasi idealindeki “Halkın Sesi Hakkın Sesidir” ilkesinin yerini fiiliyatta “ekseriyetin, hatta ekseriyet kodamanlarının sesi” halini aldığını belirtmektedir. Ona göre “iktidar ve salâhiyetin, ekseriyet adı taşıyan ve masallardaki binbir başlı devleri andıran, taçsız bir hükümdarın elinde toplanması”nı “demokrasilerin tehlikesi”¹³ olarak göstermektedir. Aslında siyasi gelenek ve kültürümüze sinmiş seçkin iktidar yaklaşımının izlerini açık bir şekilde görme imkânı bulduğumuz bu yaklaşımda ekseriyet sorunu anlamlı olmakla birlikte karar alma ve kural koyma sisteminde vatandaşların etkin

10 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı:2, ss.75-76.

11 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı:2, s. 76. Ayrıca Ali Fuad Başgil, *Demokrasi ve Hürriyet* (Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti yayınları, İstanbul, 1949) adlı küçük eserinde demokrasilerde çoğunluk konusunu çeşitli yönleriyle ele almakta ve eleştirel şekilde sorunu analiz etmektedir.

12 Başgil, *Hür Fikirler*, , Sayı: 2, s. 76.

13 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 2, s. 77.

katılımı demokrasiler için olmazsa olmaz bir tercih olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Uygulamada çoğunluk ilkesinin işleyişine ilişkin yaşanan sorunlar, bazı pratiklerin gözetilmesini zorunlu hale getirmiş olabilir. Her konunun görüşülmesi ve kuralların konulmasında Meclis çoğunluğunun aranmasının sistemi ciddi anlamda bir çözümsüzlük haliyle yüz yüze getirmesi söz konusu olabilir. Bunun aşılabilmesi için o anda Mecliste bulunanların çoğunluğunun aranması ve burada da asgari bir sınırın belirlenmesi işleyişi kolaylaştırmaya yönelik bir düzenleme olduğu söylenebilir.

Eski monarşilerle onların modernleşmiş biçimleri olan çağdaş diktatörlüklerdeki “tahakküm ve tenkil politikaları”nın “kâh hükümdarın, kâh bir avuç zümre başındaki diktatörün şahsında temerküz eden kuvvet inhisarının eseri” olduğunu söyleyen Başgil, bu durumun sadece monarşiler ve diktatörlüklere özgü olmadığına işaret ederek “rakipsiz bir kuvvet merkezi haline gelince, demokrasilerdeki ekseriyet”in de “milli iradenin kudsiyetine dayanarak en zalim diktatörlere bile rahmet okutacak şekilde hareket edebile”ceğine dikkat çekmekte ve bir monark veya diktatörden gelen istibdat ile demokratik de olsa, bir ekseriyetten gelen istibdat arasında hiçbir farkın bulunmadığını, ekseriyetten gelen kötülüğün daha da ağır olduğunu, bunu önleyecek tedbirler almak gerektiğini, “alınacak tedbirlerin başında (...) kuvvet ve salâhiyetlerin, diktatörlüklerde olduğu gibi, bir elde toplanması yerine kuvvetlerin bölünüp birbirine karşı birer muhtar salâhiyet şekline konulması prensibi”nin geldiğini ve “demokrasilerdeki çifte Meclis usulü”nün bu ihtiyaca cevap verdiğini savunmaktadır¹⁴.

Demokrasilerde ikinci meclis...

Ali Fuad Başgil’in *Hür Fikirler Mecmuası*’ndaki üçüncü yazısı “Demokrasilerde İkinci Meclis ve Faydaları”¹⁵ başlıklı yazısı olup önceki yazının devamı ve onun tamamlayıcısı niteliğindedir. Diğer yazılara nispetle daha hacimli olan bu yazıda Başgil demokrasilerde ikinci meclislerin temel işlevleri üzerinde durmakta ve tek Meclisli demokrasilerde yaşanan olumsuzlukların önlenmesinde ikinci Meclislerin oynayabilecekleri roller üzerine eğilmektedir. Yazı bir bakıma Türkiye’nin tek parti yönetimi döneminde yaşanan

¹⁴ Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 2, s. 77.

¹⁵ Ali Fuad Başgil, “*Demokraside İkinci Meclis ve Faydaları*”, *Hür Fikirler*, İstanbul, 1949, Sayı: 3, ss.125-130. Bu yazı *Demokrasi Yolunda* kitabının 124-131 sayfaları arasında “Demokraside İkinci Meclis ve Faydaları” başlığı ile yer almış olup aslında bulunmayan ara başlıklar ilave edilmiştir. Başgil’in ikinci meclise ilişkin detaylı açıklama ve fikirleri muhtelif gazete ve dergilerde yayınlanan değişik yazılarda yer almıştır. Bu nitelikteki yazıları Ali Hatiboğlu ve İsmail Dayı tarafından derlenerek *İlmin İşığında Günün Meseleleri* (İstanbul: Yağmur Yayınları, 1960) adıyla yayınlanmıştır. Kitabın birinci, ikinci ve üçüncü kısımlarda çift meclis sistemine ilişkin fikirlerini okumak mümkün.

olumsuzlukların engellenebilmesi için önerilen bir sistem intibasını vermektedir. Bilhassa tek Meclisli cumhuriyetlerde ortaya çıkacak olumsuzluklara ilişkin ortaya koyduğu gözlemlerin güncel Türkiye'yi resmetmekte olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır.

Başgil, çift meclis sisteminin faydalarının başında “azgın olduğu kadar menfaatlerine düşkün bir ekseriyetin eline geçmesi mümkün olan hükümet silindirinin vatandaş hak ve hürriyetlerini çiğneyip gitmesini önlemek”¹⁶ olduğunu belirttiikten sonra “hükümet adamlarının seçimle iş başına gelmesi usulü” olarak demokrasinin de “hak ve hürriyetlerin mutlak bir teminatı” olmadığını, demokrasinin “hak ve hürriyetler için sadece bir kadro ve bir imkân muhiti” olduğuna dikkat çekerek söz konusu ortamın “kuvvetler muvazenesi esası üzerinden kurulacak müessese ve teşkilât ile bezenme”mesi halinde ciddi tehlikelerin ortaya çıkacağını ve bu tehlikelerden ilkinin “kuvvet ve iktidarın tek mecliste tekâsüf eden bir ekseriyetin eline geçmesi” olduğunu belirtmektedir. Tek Mecliste toplanan çoğunluğun fiili hayattaki işleyişiyle ilgili gözlemler üzerinde duran Başgil¹⁷ bunun hakiki bir ekseriyet değil “hileli bir ekseriyet” olduğunu ve siyasi güce fiilen hâkim olan kişilerin emri altına girdiğini, görünüşte kuvvet ve iktidar çoğunluğun emrinde gibi gözükse de aslında “ekseriyeti(n) kukla gibi oynatan kuvvetli şahsiyetlerin elinde” olduğuna işaret etmektedir. Bu durumda Meclisin aslında “şahıs hükümetinin ayıplarını örtmeğe yarayan bir perde” olduğunu, Meclis bu duruma düşünce “kanun tılsımı ile yapılmayacak bir iş” olmadığını, “halkın dilini, dinini ve memleketin tarihi seyrini değiştirmek; sosyolojik kanunları hiçe sayarak cemiyetin normal nizamını ve kıymet hükümlerini altüst etmek ve tekâmül yolunu tıkamak işten bile değildir” diyerek aslında “halkın binde birini bile temsil et”meyen “halkın biricik mümessili ve milli hâkimiyetin yegâne merkezi süsünü veren bir ekseriyet Meclisi elile” yapıldığını belirterek açıkça Türkiye'nin tek parti döneminde yaşadıklarını özetlemektedir. Başgil'e göre çift Meclis sisteminin en önemli faydası “şef emrindeki tek Meclis istibdadını önlemektir.”¹⁸

Bileşimleri ve kaynakları genellikle birbirinden farklı olan çift Meclisten Halk Meclisi'nin hissi, Ayan Meclisi'ninse akli ifade ettiğine dikkat çekerek his ile aklın birbirini tamamlaması gibi çift Meclisin de benzer şekilde birbirini tamamlamasının idaredeki önemini öne çıkaran Başgil, “Halk Meclisindeki ekseriyete karşı, Ayandaki ekseriyet bir fren vazifesi görür ve onun doludizgin gitmesini önleyebilir”¹⁹ kanaatindedir. Bu iddiasını temellendirmek

16 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 3, s. 125.

17 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 3, s. 125.

18 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 3, s.126.

19 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 3, s.126.

için Mussolini'nin bazı uygulamalarına ikinci meclisin engel olmasını örnek vermektedir.

Başgil'in üzerinde durduğu çift Meclis sisteminin bir başka faydası cumhuriyetlerde, özellikle de cumhurbaşkanının görev süresinin Meclis görev süresi ile birlikte değiştiği ülkelerde, (burada özellikle Türkiye'nin dikkate alındığı açıktır) Meclis, devlet başkanı ve hükümet gibi organlar aynı dönemde baştan aşağı değiştiğinden "Devlet gemisi kaptanından çarkçısına kadar acemi ellerde kalmış olur."²⁰ diyerek bunu önlemenin iki yolu olduğunu belirtmektedir. Bunlardan biri cumhurbaşkanının görev süresini Meclis'in görev süresinden uzun tutmak, diğeri ise ikinci meclistir.

"(M)üddeti ve yenilenme usulü hem Meclis'ten hem de Cumhurreisinden farklı ikinci bir Meclis kurmaktır. Bu ikinci Meclis, değişen Hükümet organları arasında sabit bir müessesese olacağı için, Devletle mükemmel bir istikrar âmili ve rejimin muhafızı olur; iç ve dış siyasette devamı ve istikrarı temin eden bir temel taşı, yeniyi eskiye bağlayan bir muvasala hattı ve bir muvazene faktörü vazifesi görür."²¹

Başgil, ikinci Meclisin ülke yönetimindeki frenleyici rolünü anlatırken Cumhurbaşkanının halk tarafından değil de Meclis tarafından seçilmesi halinde devlet başkanı ile Meclis ilişkilerinin muhtemel formları üzerinde bir analiz yapmakta ve çift Meclis sisteminin bu ilişkide oynayacağı olumlu rolü öne çıkarmaktadır. Meclisin Cumhurbaşkanlığına seçtiği kişi "memleket içinde yüksek bir şahsiyet, fiili bir kuvvet ve nüfuz sahibi" olması halinde "tek Meclisi avucuna alarak kukla gibi oynatır ve kendi şahsi Hükümetini meşrulaştırmak için onu bir perde olarak kullanır." Eğer seçilen cumhurbaşkanı şahsi kuvvet ve nüfuzunu kaybetmiş kişi ise "Meclise karşı tabii bir minnettarlık hissiyle, Meclisin, yani fiiliyatta Meclis ekseriyetinin, hükmü altına girer ve onun âdeta uşağı haline gelir."²² Bu olumsuzluklar karşısında çift Meclis sisteminin her iki olumsuzluğu ortadan kaldıracağını ve makul bir denge halinin tesis edileceğini anlatan Başgil,

"Cumhurreisini, iki Meclis bir kongre halinde toplanarak seçeceği için, hem diktatörlük, hem de uşaklık ihtimali bertaraf edilmiş olur. Ve aynı zamanda Devlet Reisi, memleket menfaatlerinin icabına göre, Halk Meclisi ekseriyetinin azgınlığına karşı, Âyana dayanmak suretiyle istiklâlini muhafaza eder ve çarpışan iki kuvvet arasında bir itidal noktası olur."²³ demektedir.

Yazıda üzerinde durulmuş çift Meclis sisteminin bir başka faydası "memleketteki fikir ve kanaat akışlarını ve bunlardan doğan içtimaî kuvvetleri hakkile temsil" etmesi ve sosyal barışın korunmasına hizmet etmesidir. Halk

20 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 3, s.126..

21 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 3, s.126.

22 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 3, s.128.

23 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 3, s.128.

Meclislerindeki çoğunluğun genellikle yenilik taraftarları ile “inkılapçı fikir sahiplerini” temsil ettiği, toplumun daha çok “toy ve atılgan elemanlarından” meydana geldiği belirtilmekte, toplumda “akla ve iz’ana kıymet veren ve hakikat seven ağırbaşlı, tecrübeli ve olgun insanlar”ın Halk Meclislerinde seslerini duyuramadıkları, “Devlet hayatında acelesiz yürümek, telâşa kapılmadan ilerlemek, haklıyı haksıza çığnetmeden yükselmek, hali ve istikbali maziye bağlayarak ve geçmişin tecrübelerinden faydalanarak hedefe gitmek isteyen” bu kesimlerin düşüncelerinden yararlanmanın ülkenin hayrına olduğunu ve çift Meclis sisteminde İkinci Meclisin bu “muhafazakâr” kesimlerin “ağırbaşlılığını bir tampon olarak kullanmak suretile içtimaî sulhün teminatı ol”duğunu belirtmektedir.²⁴

Başgil'in üzerinde durduğu ikinci Meclisin faydalarından bir diğeri de kanun tekliflerinin iki ayrı Mecliste görüşülmesi sonunda kabul edilmesinin kanunlara kazandırdığı “mükemmeliyet” özelliğidir. Kanun tekliflerinin önce birinci Mecliste, arkasından da ikinci Mecliste ayrı ayrı müzakere edilmesi, bir yandan kanun yapma sürecini yavaşlatırken diğer yandan üzerinde daha çok müzakere yapma imkânı vermektedir. Bu nedenle çift Meclisli ülkelerde kabul edilen kanunlarla tek Meclisli ülkelerde kabul edilen kanunların ciddi farklılık gösterdiklerine dikkat çekmektedir. Türkiye’de çift Meclis sisteminin cari olduğu Meşrutiyet dönemindeki kanunlarla tek Meclis sisteminin yaşandığı Tek Parti dönemindeki kanunların karşılaştırılmasıyla bu durumun ortaya çıkacağını belirten Başgil'in şu cümleleri konuyu ortaya koymaktadır:

“İkinci Meclisin bu noktadaki faydalı rolü inkâr edilemez. Herhangi bir an ve geçici hisse kapılarak yahut herhangi bir tazyikin altında Halk Meclisince alelâcele yapılan kanunlar ve kabul edilen esaslar, ikinci olgunlar ve seçkinler meclisinde inceden inceye tetkik olunup ayıklanmadan geçemez. Hülâsa kanun bahsinde ikinci Meclis hem esas, hem de şekil bakımından mükemmel bir süzgeç vazifesi görür. Çifte Meclisin bu rolünü gözönünde tutarak diyebilirim ki, eğer bizde son yirmi beş senelik devrede iyi bir ikinci Meclis olsaydı; bu memleketi pek çok kanunların kötülüğünden koruyabilirdi.”²⁵

Tek meclis usulü...

Başgil'in *Hür Fikirler Mecmuası*'ndaki dördüncü yazısı Şubat 1949'da yayımlanan dördüncü sayıdaki “Tek Meclis Usulünün Dayandığı Esaslar”²⁶ başlıklı yazısıdır. Bu yazı da öncekilerin devamı niteliğinde olup savunmaya çalıştığı çift Meclis sistemi düşüncesini teorik olarak güçlendirme amacı

24 Başgil, *Hür Fikirler*, , Sayı: 3, s.129.

25 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 3, s.130.

26 Ali Fuad Başgil, “Tek Meclis Usulünün Dayandığı Esaslar”, *Hür Fikirler*, İstanbul, 1949, Sayı: 4, ss. 165-168. Bu yazı *Demokrasi Yolunda* kitabında “Tek Meclis Usulünün Dayandığı Esaslar” başlığı ile 132-136 sayfaları arasında yer almıştır.

taşımaktadır. Genel olarak çifte Meclis sisteminin düzenli demokrasilerin sistemi olduğunu; Türkiye, İspanya, Finlandiya ve bazı Baltık ülkelerinde tek Meclisli sistemlerin kurulduğunu, İhtilal Fransa'sının tek meclisi olan Convention'un acı hatıralara sahip olan Fransa'da Dördüncü Anayasa ile ikinci Meclisin tesis edildiğini hatırlattıktan sonra²⁷ tek meclis düşüncesinin J. J. Rousseau'nun "Genel İrade" teorisine dayandığını anlatmakta ve konuyu analiz etmektedir. Montesquieu'nün kuvvetler ayrılığı tezine karşı Rousseau, Genel İradeyi temsilen kuvvetlerin tek bir halk meclisinde toplanmasını savunmuştur. O'na dayananlar

*"Tek meclis, milli iradenin hâkimiyeti prensibine en uygun bir usuldür. Çünkü bir memlekette hukukan bir tek millet olduğu gibi, bir tek de milli irâde vardır. Ve bu irade inkısam edip parçalanmaz bir kuvvettir. Bunun inkısam edebileceğini farzedersenek, ortada milli irade diye bir şey kalmaz. İş böyle olunca, bu vasıftaki bir kuvvetin zuhuruna vasıta olan organın yâni meclisin de tek olması lâzım gelir."*²⁸ düşüncesini savunmaktadırlar.

Bu görüşü savunanlar ikinci Meclisi aristokratik rejimlerden kalma bir lüks ve devletin kanun yapma ve hizmet üretmedeki hızını kısıyan bir mekanizma olarak gereksiz görmekte olup iyi seçilmiş tek bir Meclisin devlette hız ve güveni temin edeceğini ve "tek millet realitesinden doğan tek millet iradesi inancına gelişen sistem, tek meclistir. Çifte meclis bu realitenin ve bu inana açık bir inkârdır"²⁹ görüşünde olduklarını belirtmektedir. Aslında buradaki tartışma tek olan milli iradenin tek bir meclis ile temsil edilmesi ve "temsil organının ikiliği, milli iradenin tekliği esasına aykırı" bulunmasıdır. Başgil bu görüşü "safсата" olarak değerlendirmekte ve yaptığı eleştiride Türkiye'deki 460 küsür üyeli Meclisi örnek vererek "(b)unun yerine tek bir şef ikame ederek, tek milletin tek iradesini tek şef ile temsil etmek teklik mantığına daha uygun düşer. Hem, milli iradeyi tek bir mecliste dört yüz altmış küsür kişiyle temsil etmekle, iki mecliste biraz daha çok, veya biraz daha az kişiyle temsil etmek arasında prensip bakımından fark" bulunmadığını belirterek Sezarizme* atlanmak için bunun bir basamak olarak kullanıldığını, sağcı veya solcu bütün totaliter Sezarizm yanlılarının tek meclis sistemini savunmalarını anlamlı bulmaktadır.³⁰ Tek meclis yanlılarının aynı fonksiyon gören iki meclisten birinin fazla olduğuna ilişkin düşüncelerine "gözlerimizden birinin de fazla olduğuna hükmetmek" gerektiğine işaret eden Başgil "teşri hayatında çifte meclis, normal vaziyetteki iki sağlam göz demek" olduğunu³¹ belirtmekte ve ikinci meclisin yasama faaliyetini yavaşlatmasına ilişkin eleştiriye

27 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 4, s.165.

28 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 4, s.166.

29 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 4, s.167.

30 Bkz.Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 4, s.167.

* Hiç bir yasal, hukuki ve ahlaki sınır tanımayan diktatörlük.

31 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 4, s.167.

de değinerek iki meclis arasında ortaya çıkacak görüş ayrılıklarının yasamada hızı yavaşlatacağını kabul etmekle beraber bunun olumsuz bir özellik olmadığını ve yasamada “frensiz bir sürat”ın hata olduğunu, süratın değil emniyetin tercih edilmesi gerektiğini savunmaktadır.³²

Dil beyannamesi...

Ali Fuad Başgil'in *Hür Fikirler Mecmuası*'ndaki yazılarının beşincisi “Dil Beyannamesi Münasebetiyle” başlıklı yazıdır.³³ Temelde anayasa hukuku, temel haklar ve hürriyetlerle ilgilenen Başgil, bunların yanında yaşayan Türkçe ve dil konusuyla da yakından ilgilenmiş, mücadele vermiş, hatta bu alanda da hatırı sayılır katkılar sağlamıştır.* Tek parti döneminde dilde iktidar eliyle yürütülen “öz Türkçecilik” hareketinin yol açtığı kıyıma karşı verdiği mücadele önemlidir. Hükümet eliyle dile yapılan müdahalelere karşı direnç gösteren Başgil, dilin mevcut yapısını ve zenginliğini koruyabilmesi çabalarına destek vermiştir. Tek parti yönetiminin dil politikasına karşı 1946'dan sonra ortaya konan örgütlü muhalefetin bir sonucu olarak gündeme gelen Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti ile İstanbul Muallimler Birliği'nin 23 Ekim 1948 tarihinde İstanbul'da birlikte tertipledikleri 1. Dil Kongresinde kabul edilen Dil Beyannamesi'nin yayımlanması vesilesiyle dil konusunda takip edilen politikaya yönelik eleştiri ve düşüncelerini bu yazıda dile getirme fırsatı bulmuştur.

Yazı bir denemeden çok Türkiye'de hükümetin izlediği dil politikasının sert bir eleştirisi ve gelişmelerin değerlendirilmesinden ibarettir.

“(İ)ktidar adamlarımız hiç tınmadan ve irkilmeden uydurma dili bütün fecaatile devam ettirmektedir. Mektep kitaplarında, kanunlarda, mahkeme ve dairelerde soysuz kelimeler hergün biraz daha çoğalmaktadır. Memleket diline karşı ceplenen hücumun yerini, şimdileri sinsî bir pusu hücumu almıştır. (...) Anayasanın uydurma dile çevrilmesinden sonra, bir de kanunilik kaftanı giyen bu dil, esef edelim ki, Üniversitelere kadar girmiştir.”³⁴

cümleleriyle başladığı yazısında resmi çevrelerde ve “Muhtariyet üniformasını kaybetmek endişesinden bir türlü kendilerini kurtaramayan” üniversitede “muarız görünenler bile, resmi yazılarında kanun otoritesine arkalanan, uydurma kelime kullanmağa mecbur olduklarını” sanmalarını bir noktaya kadar mazur gören Başgil, muhalefet partilerinin tavırlarına şaşmakta ve;

“Dil meselesinde muhalefet yalnız lâkaydlılıkla kalsaydı o kadar gam yemezdim. Esefle görüyoruz ki, muhalefet partilerimiz uydurma kelimelerin en soysuzlarını bile fütursuzca benimseyip resmen kullanmakta ve, belki farkında olmaksızın, iktidarın dil kâhyacılığını desteklemektedir. Hülâsa, dil davası gibi neticeleri itibarıyla en şümüllü

32 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 4, s.168.

33 Ali Fuad Başgil, “Dil Beyannamesi Münasebetiyle”, *Hür Fikirler*, İstanbul, 1949, Sayı: 5, ss.195-199.

34 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 5, s.195.

* Ali Fuad Başgil, *Türkçe Meselesi*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2006.

*bir memleket davasında muhalefetten büyük himmetler ve hizmet beklemek hakkımızdır*³⁵ diye seslenmektedir.

Arkasından “uydurma dilciler”in daha büyük zarar yapamamalarını halka, “vatansever mektep hocalarına” ve “matbuata” dayandırarak bunların dil konusundaki hizmetlerine çarpıcı tespitlerle değinmektedir. Halkın uydurma kelimeleri alaya alması, yersiz ve haksız hükümet emirlerini eğlence konusu yapması; öğretmenlerin “uydurma kelimelere karşı daima nefret duyma”ları, “memleket dilini yaşatmak için ellerinden geleni yap”maları, en son olarak da İstanbul Muallimler Birliği tarafından düzenlenen Dil Kongresi’nin gerçekleştirilmesi ve burada “uydurma dili hırpalama”ları; “halk efkâr ve kanaatlerine hakkile tercüman olmağı vazife bilen fikir ve kalem sahiplerini” temsil eden matbuat kesiminin de “dil baskısının bütün şiddetile hüküm sürdüğü devirde bile, çeşitli dil sansürlerinin amansız yumruklarına göğüs germiş ve halkın istediği ve beğendiği dil ile halka hitap etmekten çekinmemiş” olan matbuatın gücünü ispat etmiş olduğunu belirtmektedir.³⁶

Dil konusunda halk, öğretmenler ve matbuat âleminin mücadelelerine değinen Başgil arkasından Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti’nin bu yöndeki faaliyetlerine değinerek dil konusunda üyeler arasında gerçekleştirilen bir anket uygulamasından ve alınan cevaplar üzerindeki çalışmadan söz etmektedir. Bu çalışmalar sonunda komisyonca kaleme alınan beyannamenin yayınlanmasına karar verildiği belirtilmektedir.

Başgil’in yazısında değindiği ilgi çekici bir başka husus, komisyonca hazırlanan beyannamede yer almasına rağmen Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti’nce konu müzakere edilirken iki hususun beyannameden çıkarılmış olmasıdır. Bunlardan biri “Atatürk’ün dilde bir inkılâp yapmağa giriştiği, fakat çok geçmeden, dilin bir inkılâp mevzuu olmadığını ve dil bahsindeki keyfi müdahalelerin memlekete telâfisi imkânsız zararlar getireceğini” görerek “Güneş-Dil Teorisi” ile vazgeçtiğinin belirtilmesi; diğeri de seçimlerde parti tercih edilirken seçmenlere tercih edecekleri partinin dil konusundaki tutumunu dikkate alarak oy kullanmalarını tavsiye etmeleri idi. Birinci konunun beyannameden çıkarılması Güneş-Dil Teorisi gibi daha büyük bir yanlışa sığınmanın yanlışığ, ikinci konuda ise bir yandan dil konusunun bir hükümet ve parti meselesi olmadığı savunulurken diğeryandan okuyuculara seçimlerde parti tercihinde bulunurken bu konunun dikkate alınmasını tavsiye etmelerinin tutarsızlık olacağından bu iki hususun beyannameden çıkarıldığına değinmektedir.³⁷

35 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 5, s.196.

36 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 5, ss.197-198.

37 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 5, s. 199.

Başgil'in yazıyı "Bizler memleket dilimizi iktidarın tahakkümünden kurtarmak ve ona tabii mecrasında yolunca inkişaf ve tekâmül etme imkânını vermek için elimizden geleni yaptığımıza kaniiz ve bundan dolayı bahtiyarız. Siz de kendinize düşeni yapınız. Herkes evinin önünü süpürürse, sokak temizlenir."³⁸ uyarısıyla bitirmesi dikkat çekicidir. Gerçekten de her konuda olduğu gibi dil konusunda da tek tek bireylerin yapacakları şeylerin olduğu ve öncelikle herkesin evinin önünü süpürmesi gerektiğini hatırlatması anlamlıdır. Her türlü sorunda sürekli başkasına işaret etmek, eleştiri yapmak bir çözüm olmasa gerektir.

Başgil'in "Dil Beyannamesi Münasebetiyle" başlıklı yazısının yayınlandığı Hür Fikirler'in Mart 1949 sayısı genel olarak dil konusuna tahsis edilmiştir. Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti tarafından kaleme alınan "Dil Meselesi Hakkında" başlıklı "Beyanname", esas itibarıyla Cemiyetin ve Hür Fikirler Mecmuasının bu konu ile ilgili temel tercihlerini, eleştirilerini ve yapılması gerekenlerle ilgili önerilerini ihtiva etmektedir. Başgil'in yazısı burada dile getirilmiş olanların bir yorumu ve değerlendirilmesinden öte bir şey değildir.

Hükümetlere dair...

Ali Fuad Başgil'in *Hür Fikirler Mecmuası*'ndaki yazılarından biri de Haziran 1949'daki 8. sayıda yayımlanan "Hükümetlere Dair"³⁹ başlıklı yazıdır. Hükümet kavramının analizinin yapıldığı ve hükümetlere ilişkin bilginin verildiği yazı bir ders kitabı konusu gibi sunulmaktadır. Burada Başgil'in temel amacının okuyucuyu doğru bilgilendirmek ve hükümete ilişkin konularda nüanslara dikkat çekmek olduğu söylenebilir. Önce kavramın anlamına değindikten sonra siyaset biliminde hükümetin "devlet adamları içinde en üstün karar ve kumanda iktidarını kullanan kimselerden mürekkep heyet" anlamında kullanıldığını, "hükümet heyeti"nin kullandığı "üstün iktidar ve salâhiyete de, hukuk dili ile, hakimiyet dendiğini" ve "(h)âkimiyet(in)... adâlet ve hakkâniyet esası üzerinden hâkim olup, hükmetmek demek" olduğunu⁴⁰ belirtmektedir. Takiben "heyet" anlamındaki hükümetin dar ve geniş anlamda farklı hususları anlatmakta olduğuna değinmekte ve "(d)ar manasile hükümet devlette sırf icra ve infaz salâhiyetini kullanan "vekiller" ile bunların emri altında bulunan icra ve idare âmirlerinden mürekkep heyeti ifade eder"ken "(g)eniş ve ilmi mânasile hükümet, yalnız icra ve infaz kuvvetini temsil eden heyeti değil; hâkimiyet dediğimiz devlet kuvvet ve salâhiyetlerini kullanan bütün şahıs ve organları ihtiva" ettiğini açıklamaktadır⁴¹.

38 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 5, s.199.

39 Ali Fuad Başgil, "Hükümete Dair", *Hür Fikirler*, İstanbul 1949, Sayı: 8, ss. 291-297. Bu yazı, muhtelif gazete ve dergilerde yayınlanmış demokrasi ve hürriyet konusundaki yazıların toplandığı ve ilk baskısı 1961 yılında yapılan *Demokrasi Yolunda* (Yağmur Yayınları, İstanbul, 1961) adlı kitaba alınmış ve 7-14 sayfaları arasında yer almıştır.

40 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 8, s. 291.

41 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 8, ss. 291-292.

Hükümet kavramının farklı anlamları ve kullanımlarından sonra “hükümet erkânı”nın “hükümet mevkiine nasıl gelir ve iktidarı nasıl ve ne yolda ele alır?” sorusunu sorup asıl önemli olan bu sorunun tartışmasını yapmasıdır. Muhtemelen ülkenin çok partili hayata geçişinin tartışıldığı dönemde iktidarı kullanan kişilerin iktidar pozisyonlarına nasıl geldiklerinin tartışılması en önemli konu olmalıdır. Bu nedenle Başgil’in okuyucuyu bilgilendirmek için böyle bir yola girmiş olduğu düşünülebilir.

Tarihe bakıldığında iktidara gelişin bir çok yolu olduğunu hatırlatan Başgil, “hükümet adamları iktidara iki yoldan yalnız birile gelir” diyerek “ya halkın sarıh rey ve rızasıyla yahut da bunlardan başka bir şekilde”⁴² olduğunu; halkın açık oyu ve rızası olmaksızın iktidara gelen hükümetlere “otokrasi” veya “otokrat hükümetler”; halkın açık oyu ve rızası ile gelen hükümetlere de “demokrasi” veya “demokrat hükümet” dendiğini belirtmektedir. Arkasından da “Otokrasi yahut mutlakiyet” başlığı altında halkın açık oyu ve rızası olmaksızın başka yollarla iktidar mevkiine gelen hükümet sistemleri “Hükümdarlıklar”, “Mutlak Hükümdarlıklar”, “Meşruti Hükümdarlıklar”, “Diktatörlükler” alt başlıkları altında ele alınmakta ve çeşitli yönleriyle konu tartışılmaktadır. “(M)enşei çok kere fütühat, bazan da hükümeti zapt ve işgal” olan Hükümdarlıkların “kılıç hakkı”na dayandıklarını ve “veraset”in zaman içindeki devamı olduğunu, “bir kumandanın yaptığı fütühatı veya zapt ve işgali kılıç hakkı olarak evlât ve emsiline geçmesi” şeklinde veraset hakkının teessüs ettiğini, Türkiye’de böyle olduğunu, Hükümdarlıkların menşesinde, ayrıca dini akidelerin de önemli rolü olduğunu ve Hükümdarların sadece devletin değil aynı zamanda memleket dininin başkanı olduklarını, tarihte bunların mutlak ve meşruti olmak üzere iki farklı şekil aldıklarını anlatmaktadır.⁴³

Hükümdarın “devlet kuvvet ve salâhiyetlerinin bütünü tek başına sahibi, varisi, süjesi, yegâne ve en yüksek mercii” olduğu Mutlak hükümdarlıkların örneklerinin 18.yüzyılda Batı’da, Rusya’da ve bizde görüldüğünü, Tanzimat ile birlikte “devlet ve hükümet telâkkileri”nin değiştiğini ve meşruti hükümet usulünün yerleştiğini belirtmekte⁴⁴ ve Meşruti hükümdarlığı şu cümlelerle özetlemektedir:

“(K)uvvet ve iktidarın sahibi ve süjesi ikidir ve bunlardan her biri devlet kuvvetlerinde şâyi bir suretle hisse sahibidir. Memleket işlerine karar vermek ve, mesela, kanun yapmak için, bu iki hisse sahibinin rey ve iradelerinin uzlaşması şarttır. Hisse sahiplerinden ve hâkimiyet süjelerinden biri vesayet hakkına dayanan ve bu hakkı temsil eden bir hü-

42 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 8, s. 292.

43 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 8, s. 293.

44 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 8, ss. 293-294.

kümdardır. Diğeri de millet hakkına dayanan ve bunu temsil eden, tek veya çift meclisli bir teşri heyetidir.”⁴⁵

Meşruti hükümetlerin teşekkül şekillerine dikkat çeken Başgil, genellikle bu hükümetlerin otokrasilerden ayrılarak demokratik hükümet şekilleri arasında yer aldığına vurgu yaptıktan sonra *Diktatörlükler* üzerinde durmaktadır. “Büyük bir mağlubiyet ve perişanlık, siyasi veya içtimai kargaşalık ve tehlike endişeleri bu rejimlere yol açan başlıca sebepler” olduğunu ifade eden Başgil, “ihtilâl” ve “hükümet darbesi”nin diktatörlüğe götüren yollar olduğunu belirtmektedir.⁴⁶

Diktatörlükler “an’anelik bir veraset hakkına” sahip olmadıklarından

“millet hak ve menfaatlerini destek olarak kullanırlar. Bunun için de memlekette yerleşmiş olan siyasî, hukukî ve içtimai nizamı yıkarak yerine, kendi varlıklarını koruyacak ve meşrulaştıracak şekilde, yeni bir nizam kurmağa çalışırlar. (...) Diktatör taç ve tahtının selâmetini “mazi düşmanlığında ve bu nizamı alt ve üst etmekte görür. (...) Statizm ve mazi perestlik hükümdarlıkların, dinamizm ve yenilikçilik de diktatörlüklerin temelidir. Fakat diktatör, iktidar mevkiine iyice yerleşip vaziyetini tahkim ettikten sonra mutlak hükümdar ile olan farklar yavaş yavaş silinir, o da bir statizme saplanır ve artık taçsız bir hükümdar kesilir.”⁴⁷

İktidara güç ve kuvvet kullanarak gelen ve burada tutunmak için sürekli bir pençeleşme içinde olmak zorunda kalan diktatörlerin hükümetleri kısa ömürlü iken hükümdarlıkların asırlarca devam ettiğine dikkat çekmesi önemli bir tespittir. “(E)ksler hallerde diktatör fâni hayatını rahat döşeginde bile tamamlayamamış ve iktidarı zapt için vaktiyle bizzat kendi kullandığı zor ve hileye, kendisi kurban olup gitmiştir. Zira “kılıç kullanan, kılıçla helâk olur.”⁴⁸

Yazının hükümete gelmede sadece halkın açık oyu ve rızası dışındaki yöntemlere hasredilmiş olması ve “demokrat hükümet” yahut “demokrasi” konusuna hiç değinmemesi önemli bir eksiklik olarak görülebilir. Muhtemelen yazı ortalama hacmi aştığından ilerdeki sayılarda “demokrasi” konusunu sürdürmeyi düşünmüş olabilir. Çünkü yazının başlığının vermek istediği bilgiler eksik kalmış gibidir.

45 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 8, s. 294.

46 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 8, ss.294-295.

47 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 8, s.295.

48 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 8, s.295.

Demokrasi ve mektepler...

Başgil'in *Hür Fikirler Mecmuası*'ndaki son yazısı Ağustos 1949'da yayımlanan 10. Sayıdaki "Demokrasi ve Mekteplerimiz"⁴⁹ başlıklı yazıdır. Bilindiği gibi Eylül 1949'da çıkan 11. sayı derginin son sayısı olmuş ve bundan sonra çıkmamıştır. Son sayıda derginin yayına son verdiğine ilişkin hiçbir notun olmaması bu sonucun planlı bir karar olmadığını düşündürmektedir. Önceki yazılardan farklı olarak bu sayıdaki yazının Türkiye'deki eğitime yönelik eleştiri ağırlıklı olması dikkat çekicidir. Önce otokrazi ile demokrasilerin insan unsuru ve kültür üzerinde teorik değerlendirmeler yaptıktan sonra Türkiye'de tek parti yönetiminde takip edilen eğitim politikası ve yeni nesillere verilmek istenen kültür üzerinde sert ifadelerle kaygılarını dile getirmesi toplumsal sorumluluk duyan bir kişinin tavrını ortaya koymaktadır. "Demokrasi her şeyden evvel bir ruh ve zihniyettir" diyen Başgil, bu ruh ve zihniyetin "hürriyet terbiyesinden" doğacağını savunmakta ve okullardaki eğitim faaliyetinin demokrasi ve hürriyet için taşıdığı önemi her fırsatta dile getirmiştir.⁵⁰

Yazısına insanlık tarihinde *hak* ve *kuvvet* prensiplerinin belirleyici role dikkat çekerek başlayan Başgil, hakkın "terbiye ve idare usulünün tenvir, irşat ve ikna", kuvvetinse "cebir ve şiddet" olduğunu belirterek "(h)ak prensibi demokrasinin, kuvvet ve bunun içtimai boyuttaki ifadesi olan cebir, tehdit ve tenkil de otokrasinin temeli olmuştur"⁵¹ demektedir. Bu temel tezinden hareketle tarihte ve özellikle de iki dünya savaşı arasında kurulan otokrasilerin "hep kuvvetle kurulmuş ve aynı prensibe dayanarak tutummuş" olduklarına işaret etmekte ve bunun anlaşılabilir bir sonuç olduğunu hatırlatmaktadır. "Çünkü otokrasilerin felsefesinde hak kuvvettir ve kuvvetlinindir. Özünü kuvvetten almayan ve kuvvete dayanmayan hak, mücerret bir fikir ve boş bir tasavvurdur. Ve, haddizatında bu bir hak değil, sadece ayaklar altında kalan aczin istimdadı ve sızlanmasıdır."⁵²

Kuvvete dayalı otokrasilerde cebir ve şiddetin belirleyici olması sadece siyaset ve idarede değil eğitimde de belirleyici olmakta ve kuvvete dayalı iktidar kullanımına itiraz etmeyen bir nesil yetiştirmek için çaba gösterilmektedir. Otokrasilerin eğitim konusundaki genel yaklaşımını şu cümlelerle özetlemektedir:

49 Ali Fuat Başgil, "Demokrasi ve Mekteplerimiz", *Hür Fikirler*, İstanbul, 1949, Sayı: 10, ss. 391-400. Bu yazı, *Demokrasi Yolunda* adlı kitaba alınmış ve 81-92 sayfalar arasında ara başlıklar ilave edilerek yayınlanmıştır.

50 Ali Fuat Başgil, (1949), *Demokrasi ve Hürriyet*, *Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti yayınları*, İstanbul, 1949, ss.71-78.

51 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 10, s. 392.

52 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 10, s. 392.

“(K)uvvet ve şiddet prensibinden hareket eden modern otokrasiler, bilhassa, ilim ve kültür ocaklarına el atmış, ilk mekteplerden üniversiteye kadar bütün tahsil ve terbiye yuvalarını, idareleri, hocaları ve talebeleriyle birlikte, derece derece otokrasi merkezinin cebri tehdit ve tazyiki altına sokmuştur. Bunlar, mektepten sağlam bir kültür, şahsiyet terbiyesi yerine merkezin emirlerine itaat ve otokrasi şeflerine sadakat istemiş ve yolda dalkavukluğa ve pespayeliğe prim kazandırmıştır. Gayet tabii, otokrasiler başı dik ve alni açık vatandaş tipinden hoşlanmaz. (...) Bu rejimler, ısmarlanıp otokrasinin menfaatleri uyarınca yazdırılan ve, objektif manasiyle, ilme ve rasyonel kültüre yabancı kalan kitaplarla hocalarda meslek aşkını ve bilgide ilerleme zevkini körletmiş; mekteple yalnız talebeyi değil, hocaları da otomatikleşmeye zorlamıştır. En küçük bir tahlil ve tenkide bile tahammülü olmayan bu idareler muasır mektebi orta zamanlar skolastisizminin karanlık manastırlarına benzetmiştir.(...) Otokrasilerin mektebinde çocuklara, lâiklik namına din düşmanlığı ve, hakikat severlik namına laubalilik ve libertinaj telkin olunmuş; karakter namına da, saltanat süren kuvvete karşı zebunluk mükâfat almıştır. Çünkü, (...) insanlığın vatandaş şahsında tecelli eden yüksek değerini inkâr üzerine müesses olan bu rejimlerin mabudu kuvvet ve menfaat, ibadeti de cebir ve şiddettir.”⁵³

Başgil'in otoriter rejimlerin genel yapısı ve eğitime verdikleri rol konusundaki tespitleri aslında otoriter bir rejim uygulaması olan Türkiye'nin tek parti dönemindeki realitenin özetinden başka bir şey değildir. Nitekim yazının ilerleyen sayfalarında Türkiye'deki uygulamalara ilişkin eleştirileri otoriter uygulamalar nedeniyledir. Buna karşılık hak prensibine dayalı demokrasilerin uygulaması konusunda tam tersi bir tablo resmedilmektedir:

“(H)ayat ve cemiyet meselesine hak prensibinden ve hürriyet idealinden hareket eden demokrasi, içtimai disiplin ve nizamının mihrini, cebir ve şiddet değil, karşılıklı saygı, müzakere, tenvir, irşat ve iknada görmektedir. Çünkü demokrasi nizamında insan, akıl ve irade melekeleri ile bezenmiş moral bir mahlûktur. Yani iyiyi ve kötüyü ayır t edebilece ve kötülükten kaçınıp iyiliği ve güzelliği sevebilecek deruni bir kudret ve kabiliyete maliktir. (...) Kuvvet ve bunun içtimai şekli olan cebir ve şiddet, vahşet devrinin ve hayvanlar âleminin kanunu olabilir. Fakat medeni insanlığın en yüksek kanunu, vazife ve mesuliyet duygusunun kaynağı olan hak şuurudur. Kuvvet ancak hakkın emrinde ve hizmetinde kalmak şartıyla ve kaldıkça bir kıymet ve meşruiyet kazanır. Hakka ark vermeyen bir kuvvet, içtimai nizam prensibi değil, sadece bir zulüm ve istibdat vasıtasıdır. (...) Hülâsa demokrasi felsefesinde ideal olan ferdi tehdit ve tenkil kuvveti karşısında eğilmiş görmek değildir. Bilâkis, onu iradee ve karakter terbiyesiyle teçhiz ederek insanlık şerefine erişirmeyi ve içtimai münasebetler sahnesinde, kendini kendi aydın aklı ve iz'anı ile bizzat sevk ve idare eder bir hale koymaktır.”⁵⁴

Demokrasilerdeki temel yaklaşımı özetledikten sonra eğitim sisteminin de belirtilen ideale göre işlemesi gerektiğine işaret ederek;

“demokrasinin (...) maarif ve mektebi genç vatandaşın masum vicdanında esasen saklı bulunan hakkaniyet şuurunu ve hürriyet duygusunu rasyonel bir terbiye ve kültür ile işleyip inkişaf ettirmeyi hedef almaktadır. Çünkü demokrasi mantığında gaye olan, dedik, ferdin cebbar bir otoriteye baş eğmesi değil, bilgi ve kültür ile bezenmiş bir akıl ve izana sahip olması ve bu sayede hayat ve münasebetler labirenti içinde kendi yolunu bizzat tayin edip bulmasıdır.”⁵⁵

53 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 10, s. 392.

54 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 10, s. 393.

55 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 10, s. 393.

Bunun için gençlerin bu ideale yönelik olarak yetiştirilmeleri ve gerekli olan kültür ve bilgi ile bezenmeleri gerekir ki, gençlerin bunu toplumdan isteme haklarının bulunduğuna işaret eden Başgil, bu hakkı sağlamanın eğitimin temel görevi olduğunu savunmaktadır. Demokraside yüceltilen değerlerin ve hak prensibinin hayat bulması ve devam etmesi için insanların bu ideale göre yetiştirilmelerinde okullar en önemli kurumlar olarak öne çıkmaktadır.

Başgil okulların bu rol ve görevini eğitim ve öğretim faaliyeti (talim ve terbiye) ile yerine getirdiğini, bu iki faaliyetin birbirini tamamladığını, ancak öğretimin konusunun “bilgi”, eğitimin ise “ahlâk” olduğunu, öğretimin zekâyâ, eğitimin ise iradeye hitap ettiğini, öğretimin amacının gençlere ileriki hayatı için faydalı olan bilgileri öğretmek, refaha götürecekt yolları göstermek iken eğitimin amacının ise, gençlere ruh asaleti ve mutlu olmanın yollarını vermek olduğunu belirterek “(d)emokrasinin mektebinde (...) terbiye hizmeti müstesna bir ehemmiyet alır ve yer tutar. Çünkü, (...) demokrasi her şeyden evvel vatandaşın irade kuvvetine ve karakter terbiyesine dayanır ve buna güvenir. Zira demokrasi vatandaş reyî ve iradesiyle kurulup işleyen bir hükümet ve idare sistemidir. Fertleri bu terbiyeden mahrum olan cemiyetlerde sağlam bir demokrasi makinesinin işlemesine imkan”⁵⁶ bulunmadığının altını çizmektedir. Eğitimin bu idealler doğrultusunda işlev görebilmesi yani “genç vatandaşlara irade ve karakter terbiyesi vermek” için öncelikle okulun yönetiminde olanlarla öğretim kadrosunun “bizzat irade serbestliğine ve sağlam bir karakter terbiyesine sahip, mesleki formasyonu yerinde” kişiler olmaları gerektiği, “emir kulu ve otoritenin esiri olan” okulların “yalnız çocuklar için değil milli camia için ve hattâ insaniyet için bir mezbaha” olduğuna dikkat çekmektedir.

Başgil’in demokrasi için eğitim ve okulların yanı sıra idareciler ile öğretim üyelerinin konumlarına ilişkin tespitleri ideal bir duruma işaret etmekte olup bunun reel dünyada gerçekleşebilme şansının olup olmadığı hususu ayrı bir konudur. Başgil’in eğitim sektörü için koyduğu bu hedeflere ulaşılması, ilk ve orta öğretimi bir yana bırakalım üniversitelerde bile imkansız olması sorunun ciddiyetini ortaya koymaktadır.

Başgil demokrasi ve otokrasi arasındaki farkı şu cümlelerle özetlemektedir:

“Demokrasi ve otokrasi arasındaki fark sadece bir şekil farkı değildir. Bu fark insan varlığına bakış, hayat ve cemiyete mana veriş farkıdır. Bu iki rejim birbirinden insan tiyneti ve mukadderatı üzerinden kanaat ve insanları itibarıyla ayrılmaktadır. Bunlar arasındaki fark kendini yalnız günlük hükümet ve idare işlerinde göstermekle kalmamakta iki sistemi içtimai hayat ve münasebetlerin her safha ve zerresinde birbiriyle çarpışmakta ve arada tezat uçurumları yaratmaktadır. Hususiyle bu fark, iki rejimi maarif meselelerinde tahsil ve terbiye gaye ve metotlarında birbiriyle asla barışmaz iki can düşmanı haline

56 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 10, s. 394.

*koymaktadır. Hülâsa demokrasi ile otokrasinin mektepleri birbirinden zihniyette, prensipte, talim ve terbiye usullerinde gece ile gündüz gibi ayrılmaktadır.*⁵⁷

Demokrasi ve otokrasilerin genel özellikleri ile okul ve eğitim anlayışları üzerinde bu genel bilgilenmeden sonra Başgil şu soruyu sormaktadır: “bu iki çeşit mektep telâkkisinden acaba Türkiyemiz hangisi üzerindedir?” Yazının devamında bu soruya cevap aramakta ve tek parti dönemindeki eğitim politikasını ciddi eleştiriye tabi tutmaktadır:

*“Yirmi küsur senedenberi bizde maarif ve mektep siyaseti tamamiyle otokratik esaslar üzerinden yürütülmüştür. Merkezleşen ve hareket noktasını iktidar şeflerinin indi görüşlerinde bulan ve, böyle olduğu için, durmadan tezada düşen oynak ve kaypak bir mektep siyaseti demokrasinin insan ve vatandaş terbiyesine daima aykırı gitmiştir. Merkezden ekseriya tezatlı ve mantıksız, fakat o nisbetle de lüzumsuz bir şiddet ve dehşet saçan emirlerle idare edilen mekteplerimiz kalite randımanından mahrum, zararına işleyen birer hükûmet fabrikası haline konulmuştur.”*⁵⁸

cümleleriyle hükmünü verdikten sonra uygulama ve eğitim politikasını demokrasi değerleri açısından eleştirmektedir. Demokrasi vatandaşın “sağlam bir irade ve şahsiyet terbiyesinin yardımı ile aklını ve izanını kullan”masını ve “hayat ve münasebetler sahnesinde kendini bizzat idareye iktidar elde et”mesini istemesine rağmen Türkiye’de durum bu olmamış, demokrasiye uygun toplumu okullar yetiştirmekten uzak kalmışlardır.

*“(Çeyrek asırlık bir devrenin maarif siyaseti bu ruh ve bu esastan uzak kalmış ve, her derecesiyle mektep, oligarşik bir iktidarın propaganda vasıtası haline konulmuştur. (...) Talim ve tedriste kuru bir garp taklitçiliğine, kopyacılığına ve tercümeciliğine; terbiye bahsinde ise dar ve anlayışsız bir zümre taassubuna ve geri bir otoriterizme saplanmıştır. (...) Mektebin muhtelif dersleri arasında irade ve karakter terbiyesine en çok yarayan, insan ve vatandaş formasyonuna doğrudan doğruya hizmet eden dil, tarih, felsefe ve içtimaiyat gibi kültür dersleri bizde maalesef rejim adamlarımızın laubaliliklerinin kurbanı olmuştur. Klasik ve objektif hakikatler üzerinden yapılması lâzım gelen bu dersler, mahirane bir surette rejim politikasına ve propagandasına alet edilmiştir. Otoriter bir idarenin indi ve zümreci görüşleri dairesinde ısmarlanıp yazdırılmış resmi kitaplardan okutulan bu derslerin gençlik maneviyatı üzerinde bıraktığı iz, iki kelime ile, inansızlık ve güvensizliktir.”*⁵⁹

Başgil, bu eleştirilerden sonra okullarda uygulanan “tek devlet kitabı” uygulamasına da olumsuz bakmakta ve “Mussolini kanalı ile Moskovadan almış olan bu sistem”in “hocalarda meslek sevgisini, fikir adamlarında ciddi eser verme hevesini, talebede ise okuyup öğrenme iştiağını söndürmüştü”⁶⁰ olduğunu söylemekte ve tek kitap sisteminin “yirminci asır ortası Türk mekteplerini,

57 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 10, s. 395.

58 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 10, s. 395.

59 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 10, s. 396.

60 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 10, ss. 396-397.

kalitatif verim bakımından, elli sene evvelki mahalle mekteplerine benzetmiş” olduğunu ileri sürmektedir.

Diğer yandan Başgil, okulların Batı ülkelerinde değil “ancak bolşevik Rusya’da rastlanan bir din ve maneviyat düşmanlığı neşir ve telkinine zorlandı”ğın, bunun temelinde “yakın mazinin dirilmesinden ürken iktidar adamlarımızın mevki hırsı ve endişesi” olduğunu, okullara ciddi bir maneviyat düşmanlığı yapıldığını iddia etmektedir. Bunun sonucunda

“yerleşmiş ahlâk ve maneviyat telâkkileri sadece tekmelenip yıkılmış; ferdi ve içtimai hayatta hasıl olan boşluk ise kaba bir materyalizm ve bayağı bir sansüalizm ile doldurulmuştur. Bugün bizde mektep, ahlâk ve maneviyat bahsinde, kelimenin garp medeniyetlerindeki manasiyle laik değil, hayvanlara yaraşan bir tabir ile amoraldir.”⁶¹

Okullarda din ve maneviyat alanındaki olumsuz durumun yanında “milli mefahir ve mazi düşmanlığı”nın yaratılmış olmasını da ciddi bir sorun olarak görmekte olan Başgil yazısının sonlarına doğru şu özeti yapmaktadır:

“Bugün münevver denilen gençlik manevi enerji ve istikametten mahrumdur. Çünkü mekteplerimizin karakter ve şahsiyet terbiyesine temel teşkil eden milli dil, milli tarih ve ilmi kültür dersleri yanlış ve zararlı bir yoldadır. Devlet kitabı sistemi üzerinden ismarlanıp yazdırılan resmi ders kitapları ve bunların hakikatlere karşı yarattığı inansızlık havası, hocalarımızın olduğu kadar gençlerimizin de emerji özünü kemirmişdir. Şuursuz bir maarif politikası ile etrafa saçtığımız maneviyat düşmanlığı ve milli dil, tarih ve ilmi kültüre karşı reva gördüğümüz lâubalilikler gençlik ruhiyatında, yalnız doğruluğu, fedakârlık ve faziletkârlığa değil, ilme karşı bile inanı sarsmış ve geçlerde vatan ve insanîyet ideali yerine acı bir ‘Boşver’ felsefesi yaratmıştır. (...) Bugün gençlik feci bir inan ve ideal boşluğu ve perişanlığı içindedir.”⁶²

Başgil, okulların ve eğitim politikasının içinde bulunduğu kötü durumdan çıkış için İkinci Dünya Savaşı’nın demokrasi cephesince kazanılmasını ve Türkiye’de de çok partili demokrasiye geçilmesi yönünde adımların atılmış olmasını sadece siyasi hayatımız için değil aynı zamanda okullar ve eğitim sistemi için de bir şans olarak görmektedir. Ne var ki aradan birkaç sene geçmesine rağmen bu yönde henüz ciddi bir adımın atılmamış olması ve çabanın gösterilmemesini de üzüntü ile karşılamaktadır. Bunun değişmesini ve “vatanı hattâ insanı bir” görev olarak gördüğü bu sorun karşısında “aklı erenlerin” susmamasını istemekte, “inansızlık ve idealsizlik sisteminin devamı”nın bir felaket getireceğinden kaygı duymakta olduğunu belirtmektedir. Başgil yazısını şu cümlelerle sona erdirmektedir:

“(B)ütün mesele, dili, tarihi, kitabı, hocası ve idaresi ile mektebi nasıl ıslâh etmeliyiz noktasında toplanmaktadır. (...) Bugün Türkiye’de mektep radikal bir zihniyet, prensip ve metot değişmesi ve bir temel inkilâbı beklemektedir. Mektebin beklediği bu inkilâbı şimdiki kadrosu, zihniyeti ve siyasi takıntıları ile, Maarif Vekaletinin yapmağa muktedir

61 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 10, s. 397.

62 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 10, s. 398.

olup olmadığını bilemem. Yalnız şunu biliyorum ki, bozukluğun esasen mesulü ve günahkârı Maarif Vekâletidir.”⁶³

Sonuç

Ali Fuad Başgil akademik dünyada anayasa hukuku alanındaki çalışmaları ve geriye bıraktığı referans kitaplarıyla tanınan bir bilim adamlığının yanında 1961 milletvekili seçimlerinde Adalet Partisi'nden bağımsız senatör olarak seçilmesini izleyen günlerde Cumhurbaşkanlığına aday gösterilmek istenmesi üzerine maruz kaldığı tehdit, şantaj ve baskılar karşısında adaylıktan ve senatörlükten istifa ederek ülkeyi terk etmesiyle de bilinen bir siyasi şahsiyet olarak tanınmıştır. Başgil'in bir hukukçu, akademiye mensup ilim adamı ve siyasi faaliyetlerinin yanında kamuoyunda tanınması, benimsenmesi ve geniş kabul görmesi ise dönemin belli başlı gazete ve dergilerinde sürekli olarak yayınladığı yazılar ve çeşitli yerlerde verdiği konferanslarda demokrasi, temel haklar ve hürriyetler konusunda sürdürdüğü mücadele olmuştur. Kendi ifadesiyle 1933-1944 yılları arasındaki “tenkit ve mücadeleden ziyade izah, telkin ve tenvir yollu etüdler ve konferanslar”ını ayrı bir kitapta toplamışken⁶⁴ 1944 yılının sonunda, yani demokrasiye geçmeye yönelik adımların atılmaya başladığı dönemde başlayan hayatının ikinci devresindeki demokrasi, temel haklar ve hürriyetler konusundaki “fikri çalışma mahsulleri”nin bir kısmı *İlmin Işığında Günün Meseleleri*⁶⁵, bir kısmı de *Demokrasi Yolunda*⁶⁶ adlı kitaplarda toplanmıştır.⁶⁷ Genel olarak hürriyet, adalet, insan hakları, dil, din, laiklik, maarif ve ahlak terbiyesi gibi son derece geniş alanda yazılar yazan Başgil demokrasi, hürriyet ve insan haklarıyla ilgili çalışmalarıyla Türkiye'nin demokrasi ve hürriyet mücadelesinde büyük katkılar sağlamış ve kamuoyunda bu çalışmalarlarıyla tanınmıştır. Türkiye'nin demokrasiye geçiş sürecinde 1944'ten sonraki çalışmaları arasında önemli yer tutan Hür Fikirler Mecmuası'ndaki yazılarında bir yandan demokrasi, hürriyet ve insan hakları konusundaki düşüncelerini ortaya koyarken diğer yandan otoriter tek parti yönetimin politikalara ciddi eleştiriler getirmiştir. Kendisini “memleketçi, milliyetçi, maneviyatçı ve terakkici muhafazakar”⁶⁸ olarak tanıtan Başgil'in dil, din, ahlak, eğitim gibi geleneksel kurumlar konusunda hassasiyet göstermesi ve yönetimin bunlar üzerindeki

63 Başgil, *Hür Fikirler*, Sayı: 10, s. 400.

64 Ali Fuad Başgil, *Hukukun Ana Meselesi ve Müesseseleri: Siyasi ve Sivil Hukuk Üzerinde Etütler*, Hak Kitabevi, İstanbul, 1946.

65 Ali Fuad Başgil, *İlmin Işığında Günün Meseleleri*, Derleyen, Ali Hatiboğlu ve İsmail Dayı, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1960.

66 Ali Fuad Başgil, *Demokrasi Yolunda*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1961.

67 Başgil, *Demokrasi Yolunda*, s.5.

68 Ali Fuad Başgil, *Yakın Maziden Hatıra Kırıntıları*, Haz: Müşerref Özdemir, Nazif Güner, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2007, s.208.

baskılarını şiddetle eleştirmesi anlaşılabilir bir durum değildir. Demokrasi, insan hakları ve hürriyetler konusundaki ideallerle geleneksel yapı ve kurumları bütünleştirmesi ve bu uğurda durmaksızın bir mücadele içerisinde bulunması onun arkadaşlarıyla birlikte akademik hayatın dışında birtakım faaliyetlerde aktif olarak görev üstlenmesini gerektirmiştir. Hür Fikirleri Yayma Cemiyetini kurmaları ve bu derneğin bir yayın organı olarak Hür Fikirler Mecmuası'nı yayın hayatına geçirmeleri demokrasi, temel haklar ve hürriyet konularındaki çalışmaların bir ortamı olarak değerlendirilebilir. Akademi, basın ve hukuk alanındaki arkadaşlarıyla kurdukları Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'nde birlikte mesai yaptıkları Ahmet Emin Yalman ile görüş ayrılığına düşmeleri hem cemiyetten ayrılmasına hem de Hür Fikirler Mecmuası'nın yayın hayatına son vermesine sebep olduğu söylenebilir.

Genel olarak liberal çizgiye oturan Hür Fikirler Mecmuası'nın hem sahibi, hem de yayın kurulu başkanı olarak Başgil'in dergide yayınlanan demokrasi, insan hakları ve hürriyetlerle ilgili yazıları, derginin ana temalarına uygun olup⁶⁹ teorik analizlerin ötesinde otoriter tek parti dönemindeki politikalara ciddi eleştiriler getirmenin yanında vatandaşın hürriyet alanını genişletmek için iktidarın sınırlandırılmasını savunmuştur. Demokrasiye geçiş tartışmalarının yaşandığı dönemde demokrasi altında da baskıların sürmemesi için kamuoyunu uyarma ihtiyacı duyması ve temel hakları garanti edecek kurumlar önermesi dikkat çekicidir. İlk bakışta demokrasi ve hürriyetlerle ilgisiz gibi gözükse de, eğitim gibi konularda hassasiyet göstermesi, bir muhafazakar olarak hassasiyetini yükseltmesi anlaşılır bir durumdur. Başgil, bir sivil alan olarak dilin hükümet alanının dışında olması gerektiğini ve kendi doğal gelişmesini savunmakta bu alanda mücadele vermektedir. Demokrasiyi "bir gönül işi ve bir içtimai terbiye meselesi" olarak görmesi ve bu yönde eğitim almamış toplumlarda demokrasinin kökleşmesinin mümkün olmadığına işaret etmesi demokrasinin pekişmesi sorunu açısından önemli bir husustur. Ona göre söz konusu demokrasi eğitimi ailede ve okulda başlar, fert ve devlet kurumlarında gelişir; iyiliği ve adaleti sevmek, kötülükten ve zulümden nefret etmek bu işin temelini oluşturmaktadır.⁷⁰

Türkiye'nin siyasi hayatını ve demokrasi mücadelesini ele alacak herkesin gözden uzak tutmamaları gereken Ali Fuad Başgil'in Hür Fikirler Mecmuası'ndaki hürriyet, demokrasi, temel haklar ve sınırlı iktidar konusundaki yazıları, günümüzde de canlılığını ve önemi korumakta olup özellikle demokratik

69 Bk. Atıl Cem Çiçek ve Gökbörü Özalp, "Çok Partili Siyasal Hayatın İlk Yıllarında Liberal Bir Çıkış: Hür Fikirler Dergisi ve Ali Fuad Başgil", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı:5, Aralık, 2017, ss.2963-2979.

70 Başgil, "Yakın Maziden...", s.9-10.

temsili kurumlar ve kuvvetler ayrılığı ilkesiyle iktidarın sınırlanması, temel haklar konusundaki önerileri üzerinde yeniden düşünmeyi hak etmektedir. Onun Hür Fikirler Mecmuası'ndaki yazıları bir "terakkici muhafazakar"ın örnek alınması gereken kişiliği ile demokrasi, hürriyet ve temel haklar alanındaki mücadelesini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- BAŞGİL, Ali Fuad, İlmin Işığında Günün Meseleleri, Der: Ali Hatiboğlu, İsmail Dayı, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1960.
- BAŞGİL, Ali Fuad *Yakın Maziden Hatıra Kırıntıları*, Haz: Müşerref Özdemir, Nazif Güner, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2007.
- BAŞGİL, Ali Fuad, "Başlarken", *Hür Fikirler*, İstanbul 1948, Sayı:1, ss.3-4.
- BAŞGİL, Ali Fuad, *Demokrasi ve Hürriyet*, Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti yayınları, İstanbul, 1949.
- BAŞGİL, Ali Fuad, *Demokrasi Yolunda*, 1. Baskı, Yağmur Yayınları. İstanbul, 1961.
- BAŞGİL, Ali Fuad, "Demokrasinin Tehlikesi ve Çift Meclis Usulü", *Hür Fikirler*, İstanbul, 1948, Sayı: 2, ss.75-78.
- BAŞGİL, Ali Fuad, "Tek Meclis Usulünün Dayandığı Esaslar", *Hür Fikirler*, İstanbul, 1949, Sayı: 4, ss.165-16.
- BAŞGİL, Ali Fuad, "Hükümetlere Dair", *Hür Fikirler*, İstanbul, 1949, Sayı: 8, ss. 291-297
- BAŞGİL, Ali Fuad, "Demokrasi ve Mekteplerimiz", *Hür Fikirler*, İstanbul, 1949, Sayı: 10, ss.391-400.
- BAŞGİL, Ali Fuad, "Dil Beyannamesi Münasebetiyle", *Hür Fikirler*, İstanbul, 1949, Sayı: 5, ss. 195-199.
- BAŞGİL, Ali Fuad, "Demokraside İkinci Meclis ve Faydaları", *Hür Fikirler*, İstanbul, 1949, Sayı: 3, ss.125-130.
- BİRİNCİ, M. Kürşad, *Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti*, Liberte Yayınları, Ankara, 2018.
- DURSUN, Davut, "Ali Fuad Başgil'in Hür Fikirler Mecmuası", *Muhafazakar Düşünce*, Ankara, 2017, Yıl:14, Sayı: 52, ss.221-233.
- "Hür Fikirleri Yayma Cemiyetinin Beyannamesi", *Hür Fikirler*, İstanbul, 1948, Sayı:1: ss. 46-50.
- "Hür Fikirleri Yayma Cemiyetinden Dil Meselesi Hakkında Beyanname", *Hür Fikirler*, İstanbul, 1949, Sayı: 5, ss.200-206.
- SADOĞLU, Hüseyin, "Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, Edt. T. Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, Cilt: 7, ss.307-315.